

**Oświadczenie zamykające wizytę
Specjalnej Sprawozdawczynie Narodów Zjednoczonych
w dziedzinie praw kulturalnych Karimy Bennoune**

**Ekspert ONZ ds. praw człowieka wyraża obawę, iż erozja wolności
w dziedzinie kultury zagraża bogactwu życia kulturalnego**

Ogólny kontekst i wprowadzenie

Świat może, a nawet powinien, nauczyć się wiele od Polski – kraju o bogatej i różnorodnej kulturze, posiadającego instytucje kulturalne na wysokim poziomie, charakteryzującego się dynamicznym życiem kulturalnym, który wywarł na Specjalnej Sprawozdawczynie ogromne wrażenie. Wszystkie te osiągnięcia zaprzeczają jednakże podejmowane obecnie próby stosowania inżynierii kulturowej w celu ograniczenia swobody wyrazu kulturowego oraz narzucenia wspólnej wizji współczesnego społeczeństwa jako monolitu i uproszczonej, wykluczającej wersji polskiej historii, co utrudnia korzystanie z praw człowieka, w tym praw kulturalnych.

Specjalna Sprawozdawczynie docenia możliwość poruszania się po kraju bez przeszkód i odwiedzenia wybranych miejsc bez ograniczeń innych, niż te wynikające z braku czasu w jej harmonogramie. W trakcie dwunastodniowej wizyty Specjalna Sprawozdawczynie odwiedziła Gdańsk, Kraków, Oświęcim, Warszawę i Żelazową Wolę. Spotkała się też z przedstawicielami innych regionów, którzy dojechali na wspólne z nią spotkanie.

Specjalna Sprawozdawczynie spotkała się z wieloma przedstawicielami siedmiu ministerstw, w tym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Ministerstwa Cyfryzacji. Spotkała się również z przedstawicielami Kancelarii Premiera, a w szczególności z Pełnomocnikiem Rządu ds. Społeczeństwa Obywatelskiego i Równego Traktowania. Spotkała się także z przedstawicielami różnorodnych organów, w tym Instytutu Pamięci Narodowej, Narodowego Instytutu Wolności, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Rzecznika Praw Obywatelskich, a także organów mieszanych, w tym Polskiego Komitetu ds. UNESCO. Na szczeblu samorządowym miała zaszczyt rozmawiać z Wiceprezydentami Krakowa i Gdańska, jak również z przedstawicielami właściwych organów gminnych i wydziałów odpowiedzialnych za kulturę oraz właściwych organów wojewódzkich.

Sprawozdawczynie z zadowoleniem wysłuchiwała różnorodnych głosów z Polski, w tym głosów przedstawicieli środowisk akademickich, aktorów, artystów, organizacji społeczeństwa obywatelskiego i działaczy z różnych sektorów, specjalistów ds. kultury, przedstawicieli ośrodków kultury, obecnych i byłych dyrektorów narodowych instytucji kulturalnych, feministek

i obrońców praw człowieka, dyrektorów festiwali, dziennikarzy, prawników, muzykologów, rodziców, psychologów i nauczycieli, a także przedstawicieli mniejszości kaszubskiej, żydowskiej, muzułmańskiej i ukraińskiej oraz LGBT i grup zajmujących się osobami niepełnosprawnymi, uchodźcami i imigrantami. Starła się o spotkanie z przedstawicielami polskiego Kościoła katolickiego, a w szczególności z Konferencją Episkopatu Polski, oraz przedstawicielami mniejszości niemieckiej i romskiej, co okazało się niemożliwe ze względów logistycznych. Specjalna Sprawozdawczyna wyraża nadzieję na nawiązanie z nimi dialogu w przyszłości. Z ogromnym zadowoleniem odwiedziła liczne instytucje kultury, w tym kina, muzea, teatry i Operę Narodową, w celu obejrzenia występów kulturalnych i wystaw. Odwiedziła też kościoły i synagogi, miejsca dziedzictwa kulturowego i ważne pomniki pamięci, w tym miejsce urodzenia Fryderyka Chopina i pobliski park pamięci w Żelazowej Woli, oraz znajdujący się na liście światowego dziedzictwa UNESCO były nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady Auschwitz-Birkenau, który na zawsze zapisał się w jej pamięci.

Niniejsze przedstawiane przedstawicielom rządu RP wstępne spostrzeżenia stanowią wnioski z 12-dniowej wizyty w tym niezwykle bogatym kulturowo kraju. Specjalna Sprawozdawczyna przedłoży bardziej szczegółowe sprawozdanie końcowe Radzie Praw Człowieka ONZ w późniejszym terminie, po konsultacji z Rządem RP.

Kontekst mandatu i praw kulturalnych

Rada Praw Człowieka ONZ wielokrotnie podkreślała, iż „prawa kulturalne są integralną częścią praw człowieka, które są powszechne, niepodzielne, współzależne i wzajemnie powiązane”.

W ramach wykonywania mandatu w dziedzinie praw kulturalnych, Specjalna Sprawozdawczyna troszczy się przede wszystkim o zapewnienie powszechnego prawa do uczestnictwa w życiu kulturalnym bez dyskryminacji zgodnie z gwarancjami zawartymi w art. 15 ratyfikowanego przez Polskę Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

Jednym z kluczowych ogólnych zobowiązań wynikających z mandatu jest promowanie korzystania z praw kulturalnych bez jakiegokolwiek dyskryminacji.

Specjalna Sprawozdawczyna uznaje za kluczowe następujące zasady przywołane przez Radę Praw Człowieka ONZ w Rezolucji 19/6. Zgodnie z Deklaracją wiedeńską i Programem działania przyjętymi przez Światową Konferencję Praw Człowieka w 1993 r., uwzględniając realia narodowe i regionalne oraz konteksty historyczne, kulturowe i religijne, poszczególne państwa zobowiązane są do promowania i ochrony wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności niezależnie od przyjętych w nich systemów politycznych, gospodarczych i kulturalnych.

Praw kulturalnych nie należy utożsamiać z relatywizmem kulturowym. Nie usprawiedliwiają one łamania innych praw człowieka. Nie uzasadniają dyskryminacji i przemocy. Są silnie osadzone w kontekście powszechnych praw człowieka.

Międzynarodowe i krajowe ramy konstytucyjne i prawne

Prawa kulturalne objęte są ochroną wynikającą z ważnych zapisów zawartych zarówno w prawie polskim, jak i w normach międzynarodowych. Należą do nich liczne artykuły Konstytucji RP, w tym art. 5 nakładający na rząd obowiązek: 1) zapewnienia wolności i praw

człowieka i obywatela oraz 2) strzeżenia dziedzictwa narodowego, art. 6 ust. 1 mówiący o stworzeniu warunków dla upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury „będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”, artykuł 35 ust. 1 o prawie obywateli polskich będących członkami mniejszości narodowych i etnicznych do zachowania i rozwoju własnego języka, obyczajów i tradycji, rozwoju własnej kultury, tworzenia własnych instytucji kulturalnych i religijnych oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej. Artykuł 53 zapewnia wolność religii i prawo do nie bycia zmuszonym do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych. Artykuł 73 gwarantuje wszystkim wolność twórczości artystycznej i badań naukowych oraz wolność nauczania i korzystania z dóbr kultury. Innowacyjny jest zapis Konstytucji wymagający udzielania pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturowym. (Artykuł 6.2)

Specjalna Sprawozdawczynie z zadowoleniem odnotowuje ratyfikację przez Polskę ogromnej części międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka oraz ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym traktatów gwarantujących możliwość korzystania z praw kulturalnych. Specjalna Sprawozdawczynie zauważa również, że art. 9 Konstytucji wymaga, by „Rzeczpospolita Polska przestrzegała wiążącego prawa międzynarodowego”. W praktyce potrzebne są dalsze starania na rzecz systematycznego i skutecznego wdrażania powyższych norm międzynarodowych. Cieszy ją, że Rząd RP planuje spotykać się z przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego podczas kolejnej rundy Powszechnego Okresowego Przeglądu, zarówno przed, jak i po przedstawieniu swojego sprawozdania. Ma również nadzieję, że szybko rozważona zostanie możliwość zastosowania Protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, aby osoby zgłaszające roszczenia w związku z naruszeniem ich praw kulturalnych mogły odwołać się do odpowiedniej procedury komunikacji oraz do Międzynarodowej Konwencji o Ochronie Praw Wszystkich Pracowników – Migrantów i Członków Ich Rodzin.

Na szczeblu międzynarodowym Specjalna Sprawozdawczynie jest wdzięczna za zadeklarowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych wsparcie starań Unii Europejskiej na rzecz lepszej ochrony praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych, a także poparcie przez nie rezolucji Rady Praw Człowieka w sprawie praw kulturalnych i dziedzictwa kulturowego. Ma nadzieję na współpracę z Rządem RP w kwestiach ważnych dla obu stron, w tym kwestii powyższej, oraz w zakresie praw kulturalnych Polonii.

Wizyta Specjalnej Sprawozdawczynie przypadła na okres szeroko zakrojonych zmian przepisów oraz debaty na temat innych zapowiadanych zmian, w tym w dziedzinie sądownictwa, konstytucji, praw seksualnych i reprodukcyjnych kobiet, edukacji i mediów. Wiele proponowanych i wprowadzanych już reform wywołało spory w społeczeństwie polskim. Specjalna Sprawozdawczynie z zadowoleniem dostrzega szerokie zaangażowanie obywatelskie po stronie społeczeństwa polskiego w debaty w sprawie reform legislacyjnych i kultury praworządności. Pozytywnym przykładem wykorzystania kultury do upowszechniania wiedzy o prawach człowieka jest ochrona praw konstytucyjnych wyrażana w kulturze masowej, między innymi za pomocą nadruków na koszulkach, choć Sprawozdawczynie z przykrością dowiedziała się, że co najmniej jedna osoba zwolniona została z pracy za takie działania prowadzone poza godzinami pracy.

Oczywiste dla Specjalnej Sprawozdawczynie jest to, że poszanowanie Konstytucji RP i ochrona niezawisłości sądów, które stają na straży gwarancji zawartych w Ustawie Zasadniczej, należy do najważniejszych działań niezbędnych dla zapewnienia praw człowieka

w ujęciu ogólnym, a w szczególności praw kulturalnych w Polsce. Wiele osób, których prawa kulturalne są naruszane bądź zagrożone wskazywało, że niezawisłe silne sądy stanowią najlepszą gwarancję sprawiedliwego traktowania i najlepszą ochronę przed nadużyciami.

Zarządzanie kulturą

Specjalna Sprawozdawczynie z zadowoleniem stwierdza, że do kultury przywiązuje się bardzo duże znaczenie, o czym świadczy liczba instytucji kulturalnych i programów mających na celu wspieranie i promowanie kultury zarówno w kraju, jak i za granicą. Przy tak dużej różnorodności instytucji była zaskoczona dowiedziawszy się, że brak jest nadrzędnej polityki kulturalnej na szczeblu ministerstwa. Poinformowano ją, że chociaż zadania Ministerstwa podzielono odpowiednio do zakresów obowiązków poszczególnych jego departamentów, same departamenty nie otrzymały jeszcze swoich przydziałów.

Cele i zadania Ministerstwa w zakresie wspierania uczestnictwa poszczególnych obywateli w działaniach społeczeństwa obywatelskiego i w życiu kulturalnym znajdują odzwierciedlenie również w licznych programach dofinansowania prowadzonych przez poszczególne departamenty. Poprzez takie programy Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego przekazuje znaczną część środków przeznaczonych na finansowanie działalności organizacji lokalnych i regionalnych. Ministerstwo uzupełnia w ten sposób fundusze oferowane przez samorządy regionalne i lokalne, które dysponują w tym zakresie własnymi budżetami i programami wsparcia działań i inicjatyw kulturalnych, co pozwala im uczestniczyć w dofinansowaniu takiej działalności. Większość zasad i procedur dotyczących składania wniosków o dofinansowanie znaleźć można bez trudu w Internecie. Oprócz niewielkiej liczby specjalnych programów, większość dotacji wydaje się dostępna dla wszystkich wnioskodawców i organizacji.

Wielu rozmówców skarżyło się jednakże na brak przejrzystości w systemie przyznawania punktów do oceny projektów, zwłaszcza punktów przyznawanych za zgodność z celami strategicznymi. Konieczne jest w związku z tym objaśnienie zarówno ogólnych, jak i strategicznych celów oraz uzasadnienie ocen dokonanych przez zaangażowanych ekspertów.

Specjalna Sprawozdawczynie żałuje, że nie była w stanie spotkać się z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego mimo ubiegania się o taką możliwość trzykrotnie. Ubolewa, iż żadni przedstawiciele Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie wzięli udziału w oficjalnym spotkaniu z Rządem poświęconemu wnioskowi z wizyty.

Należy zwiększyć budżet Rzecznika Praw Obywatelskich, który stanowi ważny mechanizm pomocy w zapewnieniu zadośćuczynienia w przypadkach pogwałcenia praw kulturalnych. Wraz z właściwymi organami rządowymi i samorządowymi, jest to kluczowy podmiot chroniący życie kulturalne w Polsce. Należy też wstrzymać działania prowadzące do nadmiernej centralizacji zarządzania kulturą.

Niezależność instytucji kulturalnych i wolność twórczości artystycznej

Specjalna Sprawozdawczynie usłyszała wielokrotnie, że Ministerstwo nie ma wpływu na treść projektów kulturalnych i produkcji oraz że podstawowym celem jest zapewnienie różnorodności oferty kulturalnej, niezależności instytucji kulturalnych i możliwości korzystania z wolności badań naukowych i twórczości artystycznej. Są to godne pochwały cele. Przepisy prawa są w tym zakresie jednoznaczne. Jednak ministerstwo zaangażowane jest w wybór

zarówno ekspertów oceniających projekty zgłoszone do programów finansowania, jak i dyrektorów krajowych instytucji kulturalnych, ponieważ programy tych instytucji podlegają zatwierdzeniu przez ministra. Oznacza to raczej duży wpływ na ukierunkowanie treści programów kulturalnych i artystycznych. W przypadku programów finansowania wpływ ten przełożył się na niedawne zmiany przepisów i priorytetów oraz wymianę ekspertów. W przypadku dyrekcji i personelu instytucji kulturalnych, to że niektórzy przedstawiciele partii rządzącej nie zgadzają się z wyborami artystycznymi i kulturalnymi ich dyrekcji i pracowników przekłada się na powtarzającą się krytykę w mediach, prowadząc niekiedy do wszczęcia dochodzeń, a w szczególnych przypadkach nawet do zwolnień. Specjalna Sprawozdawczynie pragnie wyrazić zaniepokojenie doniesieniami, iż niektóre osoby aktywne w dziedzinie kultury zaczęły stosować autocenzurę, aby chronić siebie i swoje instytucje oraz że kilku wysokiej klasy specjalistów ds. kultury planuje przeniesienie się za granicę, co zuboży życie kulturalne w kraju.

Rozwiązanie umowy o pracę Pana Pawła Machcewicza, byłego dyrektora Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku i ciągłe próby wprowadzenia zmian do stałej wystawy muzeum są znamienne i dobrze udokumentowane. Specjalna Sprawozdawczynie spotkała się jednakże z innymi jeszcze obecnymi i byłymi dyrektorami instytucji kulturalnych, którzy znaleźli się pod podobną presją na dostosowanie się do narzuconej wizji. W przypadku festiwalu teatralnego Malta w Poznaniu, dezaprobata dla doboru repertuaru przełożyła się na nieudzielenie organizatorom zatwierdzonego uprzednio dofinansowania. Jasnym jest, że rolą ministerstwa jest w tym kontekście zapewnienie różnorodności ofert i programów oraz możliwości korzystania z prawa wolności badań naukowych i twórczości artystycznej jako gwarancji bogatego życia kulturalnego, a nie narzucanie orientacji politycznej programom kulturalnym w celu stworzenia monokultury.

Dziedzictwo kulturowe

W Polsce znajduje się 15 obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Podczas wizyty Specjalnej Sprawozdawczynie udało się odwiedzić trzy z nich, tj. starówki w Warszawie i Krakowie oraz Auschwitz-Birkenau. Specjalna Sprawozdawczynie jest pod ogromnym wrażeniem starań, jakie poczyniono, by odrestaurować i utrzymać te miejsca w dobrym stanie, co świadczy o wadze, jaką Polska przywiązuje do dziedzictwa kulturowego.

Na obecnym etapie Specjalną Sprawozdawczynię niepokoją wciąż jednakże skutki wyrębu Puszczy Białowieskiej, w związku z czym wzywa ona do całkowitego przywrócenia drzewostanu. Z zadowoleniem dowiedziała się od Ministerstwa Środowiska o przeprowadzeniu misji kontrolnej Ośrodka Wspólnego Dziedzictwa Kulturowego/Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (reaktywnej misji obserwacyjnej) w tym obiekcie dziedzictwa w dniach od 24 września do 2 października, w czasie której, jak stwierdzili przedstawiciele Ministerstwa, eksperci mieli możliwość zapoznania się z sytuacją i „spotkania ze wszystkimi interesariuszami”. Końcowe zalecenia z tej misji nie są jeszcze dostępne. Specjalna Sprawozdawczynie dowiedziała się jednak, że Ministerstwo przygotowuje na ich podstawie plan działania. Sprawozdawczynie wyraża nadzieję, że zalecenia te zostaną niezwłocznie ujawnione i że plany działania przygotowane zostaną przy szerokim zaangażowaniu właściwych zainteresowanych stron po konsultacjach z nimi. Specjalna Sprawozdawczynie czeka na dalsze informacje i będzie śledzić rozwój wypadków w tej sprawie.

W Polsce działa imponująca liczba publicznych i prywatnych muzeów, a Państwo poważnie traktuje swoje zobowiązania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego zarówno w tych muzeach, jak i w przestrzeni publicznej, tworząc liczne tablice pamiątkowe i pomniki.

Specjalna Sprawozdawczynie uzyskała wiele pozytywnych informacji o rozlicznych działaniach na rzecz ochrony dziedzictwa oraz zachowania ciągłości przekazywania informacji na temat znaczenia tych zasobów kolejnym pokoleniom. Przykładem jest informacja o działaniach na rzecz pielęgnowania niektórych cmentarzy żydowskich, w tym Cmentarza Żydowskiego w Warszawie, która ucieszyła Sprawozdawczynię.

Z punktu widzenia praw kulturalnych dziedzictwo kulturowe stanowi ważny pomost pomiędzy przeszłością a przyszłością. Jego przejawy powinny być powszechnie dostępne, by wszyscy mogli prowadzić dialog z tym dziedzictwem. Dotychczasowe osiągnięcia Polski w tej dziedzinie są imponujące: na miejsce urodzin Fryderyka Chopina przyjeżdżają wycieczki szkolne, zapewnia się tam również wolny wstęp mieszkańcom regionu, a harcerki uczestniczą w oświetlaniu tras kanałów wykorzystywanych podczas Powstania Warszawskiego.

Prawa kulturalne służą nie tylko ochronie istniejących już dóbr kulturalnych, lecz także zapewnianiu warunków sprzyjających dalszemu tworzeniu kultury. Zabytki i pomniki powinny również podlegać ciągłej interpretacji i inspirować debaty o tożsamości i wyzwaniach społecznych. Doskonale ilustruje to decyzja obywateli o ubraniu pewnych pomników w koszulki z napisem „konstytucja”. Pragnęli oni wyrazić w ten sposób swoje przywiązanie do tego dokumentu i zaprotestować przeciwko działaniom, które w ich ocenie podważały jego znaczenie. Chociaż Sprawozdawczynie popiera zaangażowanie w ochronę pomników, niepokoi ją stawianie zarzutów ich „znieważania” osobom odpowiedzialnym za te działania. Z uzyskanych przez nią informacji nie wynika, by na skutek powyższych działań pomniki uległy jakimkolwiek uszkodzeniom.

Tożsamość

Podobnie jak wiele innych krajów, Polska doświadcza obecnie polaryzacji politycznej i kulturowej. Należy podjąć wysiłki na rzecz przekraczania takich podziałów, a inicjatywy kulturalne i artystyczne mogą odgrywać pozytywną rolę w tych staraniach. Polska tożsamość nie należy do jednej grupy ani wyłącznie do przedstawicieli jednego światopoglądu, lecz do wszystkich obywateli RP (i osób, które ten kraj zamieszkują). Specjalną Sprawozdawczynię zaniepokoiły doniesienia o stosowaniu określenia „antypolski” w odniesieniu do Polaków wyrażających poglądy odmienne od poglądów rządu lub partii rządzącej, również poprzez działalność artystyczną i kulturalną. Niepokój wzbudza również sugerowanie, że istnieje tylko jeden sposób wyrażania polskości, monolityczna polska tożsamość reprezentowana przez jedną interpretację jednej religii, a także jeden sposób myślenia. Szeroka gama spojrzeń, punktów widzenia i poglądów – od tych reprezentowanych przez awangardowych reżyserów teatralnych, po te wyrażane przez przywiązanych do tradycji członków kleru – a także żywe debaty, które, jak stwierdziła Specjalna Sprawozdawczynie, są w Polsce obecne, stanowią źródło jej kulturowego bogactwa.

Jednym z godnych naśladowania zapisów Konstytucji RP jest jednoznaczne uznanie w niej, „że wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł” są „równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego” (preambuła). W Konstytucji podkreślono, że kultura Polski jest „zakorzeniona w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach”. Obecne odejście od tak pluralistycznego podejścia oznacza odrzucenie wartości, które w przeszłości stanowiły motywację i fundament wspaniałych polskich ruchów obrony praw człowieka, które zainspirowały cały świat.

Specjalna Sprawozdawczynie uznaje prawo rządów państw do promowania ekspresji kulturalnej zgodnej z ich światopoglądem. Jednakże podejmowane w Polsce działania w kierunku ograniczenia finansowania oraz marginalizacji i uciszenia głosów sprzeciwu w kulturze i poglądów niezgodnych z historyczną i kulturową wizją obecnego rządu stanowią formę inżynierii kulturowej nastawionej na zmianę publicznego wizerunku Polski oraz przekształcenie i uproszczenie trudnej i złożonej historii tego kraju. Specjalna Sprawozdawczynie obawia się, iż może to prowadzić do dalszych naruszeń praw kulturalnych. Należy również obalić jeden z najistotniejszych niezgodnych z rzeczywistością kulturową mitów o „jednorodności” polskiej kultury. Ponadto oficjalna narracja jest często sprzeczna z rzeczywistymi doświadczeniami, przekonaniami i wartościami dużych grup Polaków. Dotyczy to między innymi imigrantów, dyskryminacji, tradycji i praktyk kulturowych.

Przypadająca w listopadzie 2018 r. setna rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę napawa dumą wielu Polaków, co jest całkowicie zrozumiałe. Rocznicą ta będzie ważną okazją do integrującego wszystkich Polaków spojrzenia na złożoność i kulturowe bogactwo polskiego społeczeństwa i polskiej kultury. Specjalna Sprawozdawczynie z ubolewaniem wysłuchała doniesień, że poprzednie obchody dnia niepodległości były okazją do wyrażania mowy nienawiści i przyjmowania postaw ekstremistycznych oraz że grupa kontrademontantek pod nazwą Kobiet Przeciw Faszyzmowi stała się ofiarą napaści przez uczestników marszu w dniu 11 listopada 2017 r. Słyszała również obawy, iż tegoroczne obchody rocznicy mogą zostać wykorzystane przez ugrupowania ekstremistyczne i nacjonalistyczne do stworzenia podziałów w społeczeństwie i stać się miejscem ponownych aktów przemocy skierowanych np. przeciw osobom pokojowo korzystającym z wolności zgromadzeń i protestowania. Obawy te pogłębia umorzenie w zeszłym roku śledztwa w sprawie pobicia i znieważenia uczestniczek akcji „Kobiety Przeciwko Faszyzmowi” i ukaranie grzywnami samych uczestniczek protestów.

Sprawozdawczynie wzywa Rząd RP do zapewnienia, by obchody tego ważnego wydarzenia miały charakter integrujący, a nie wykluczający, by nie było w nich miejsca na mowę nienawiści, a także by nie utożsamiono dyskryminacji z patriotyzmem. Sprawozdawczynie ucieszyła informacja, że przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego i społeczności lokalnych przygotowują wiele uzupełniających sposobów upamiętnienia tej ważnej rocznicy, a także innych przypadających w tym samym terminie rocznic, w tym rocznicy przyznania kobietom praw wyborczych.

Należy z dużą uwagą podejść do języka wykorzystywanego w debatach poświęconych tożsamości. Stosować należy język integracyjny odnoszący się do wszystkich mieszkańców Polski, aby wspierać wykluczenia i dzielenia społeczeństwa na „swoich” i „obcych” i nieuznawania przedstawicieli polskich mniejszości za Polaków.

Fundamentalizm, ekstremizm i nacjonalizm

Poważny niepokój budzi również, stanowiący wyraz szerszej globalnej tendencji wspomnianej już wielokrotnie przez Specjalną Sprawozdawczynie wzrost znaczenia i agresywności w Polsce skrajnie prawicowych ugrupowań nacjonalistycznych, a także grup i mediów fundamentalistów chrześcijańskich rozpowszechniających poglądy dyskryminujące i wykluczające. Tendencja ta wpływa szkodliwie m.in. na możliwość korzystania z praw kulturalnych bez dyskryminacji. Szczególnie niepokojące jest występujące w Polsce zjawisko coraz częstszego uznawania niektórych tego rodzaju poglądów za normalne, czego przejawem jest wyrażanie ich bez żadnych konsekwencji przez niektórych urzędników państwowych. Na zjawisko to należy reagować natychmiast m.in. poprzez pociąganie do odpowiedzialności

urzędników posługujących się mową nienawiści. Pojawiają się też grupy neonazistowskie i neofaszystowskie, które dążą do uzyskania wpływu na młodzież, wykorzystując do tego celu – jak dowiedziały się Specjalna Sprawozdawczynie – między innymi wydarzenia kulturalne, w tym festiwale muzyczne.

Rozdział państwa i religii

Wielu z rozmówców Specjalnej Sprawozdawczynie sygnalizowało niepokojący wpływ Kościoła katolickiego na edukację, politykę i porządek publiczny, w tym obszary o dużym znaczeniu dla korzystania z praw kulturalnych bez dyskryminacji. W artykule 25.2 Konstytucji RP zapisano, że „Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym”. Co więcej, w artykule 25.3 stwierdza się, iż „Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego”.

W swoich sprawozdaniach tematycznych Specjalna Sprawozdawczynie zwróciła uwagę, że na całym świecie rozdział religii i państwa ma kluczowe znaczenie dla ochrony praw kulturalnych i wolności wyznania i przekonań, co obejmuje prawo do wyznawania wiary na różnorodne sposoby oraz do niewiary. Pozwala to utworzyć lub zachować swobodę dla kobiet, mniejszości i innych osób do korzystania z ich praw kulturalnych bez dyskryminacji. Rozdział ten „nie oznacza nieobecności religii, lecz raczej strukturę państwa chroniącą zarówno wolność wypowiedzi, jak i wolność wyznania i przekonań, w której nie występuje religia państwowa, gdzie prawo nie pochodzi od Boga, a także gdzie przedstawiciele świata religii nie mogą narzucać swojej woli w procesie kształtowania polityki publicznej”. (A/72/155, para. 11; A/HRC/34/56)

Specjalna Sprawozdawczynie uznaje historyczne znaczenie roli, jaką Kościół katolicki odegrał w wielu obszarach polskiego życia kulturalnego, a także fakt, że zwyczaje katolickie stanowią istotną część wielu cenionych tradycji. Co więcej, Kościół katolicki był niezwykle ważnym sojusznikiem ruchów obrony praw człowieka stawiających czoła komunizmowi i represjom w latach 70. i 80. XX wieku. Specjalna Sprawozdawczynie zwraca jednakże uwagę na dane statystyczne wskazujące, że chociaż 90% Polaków to osoby ochrzczone w Kościele katolickim, jedynie 40% Polaków to praktykujący katolicy, w związku z czym zapatrywania na religię są w rzeczywistości zróżnicowane. Sprawozdawczynie pragnie również podkreślić wagę poszanowania praw kulturalnych mniejszości religijnych i osób niewierzących. Specjalną Sprawozdawczynię niepokoi też fakt, iż Kościół katolicki odgrywa obecnie ogromną rolę w edukacji publicznej, m.in. poprzez nauczanie religii w szkołach publicznych poza nadzorem władz oświatowych.

Sprawozdawczynie z zadowoleniem osobiście przekonała się, że polscy artyści mogą uczestniczyć w debacie poświęconej roli Kościoła katolickiego i jego wpływowi na prawa człowieka, m.in. w obszarze kinematografii i teatru. Stwierdziła również duże zainteresowanie publiczności taką twórczością. Sprawozdawczynie zauważa jednak, że artyści zaangażowani w taką działalność są narażeni na rozmaite zagrożenia i zakazy na szczeblu lokalnym, których przykładem są działania związane z filmem „Kler”, a także mogą ryzykować utratę przyszłego finansowania działalności ich własnej oraz instytucji lub produkcji, z którymi są związani. W jednym przypadku zgłoszonym Specjalnej Sprawozdawczynie akty przemocy w czasie spektaklu „Kłątwa” doprowadziły do hospitalizacji pracowników teatru.

Sprawozdawczynie jest również zaniepokojona oddziaływaniem pewnych głosów związanych z Kościołem katolickim, które wyrażają poglądy dyskryminujące, na przykład o członkach społeczności LGBT. Sprawozdawczynie pragnie podkreślić, że poglądy katolików w Polsce są zróżnicowane. Pewna grupa osób, dla której własne rozumienie wartości chrześcijańskich stanowi podstawę działalności na rzecz praw człowieka i integracji, naraża się na krytykę ze strony instytucji kościelnych.

Polityka historyczna

W tym roku ustawa o Instytucie Pamięci Narodowej została znowelizowana już dwukrotnie, a w jednej z nowelizacji wprowadzono ograniczenia dotyczące języka stosowanego do opisywania pewnych wydarzeń historycznych. Nowelizacje omówione zostaną bardziej szczegółowo w sprawozdaniu dla Rady Praw Człowieka, już teraz jednakże Specjalna Sprawozdawczynie pragnie wyrazić dwie główne obawy związane z tą ustawą z punktu widzenia praw kulturalnych. Po pierwsze, w zakresie, w jakim udało się to ustalić Specjalnej Sprawozdawczynie, wspomnianych nowelizacji nie skonsultowano z właściwymi departamentami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, właściwymi ekspertami ze świata nauki, ani z innymi właściwymi przedstawicielami społeczeństwa. To właśnie na możliwość korzystania z praw kulturalnych przez obywateli wpływać będą dodatkowe zapisy wprowadzone do ustawy. Mimo że zniesienie sankcji karnych za stosowanie języka powiązanego z niektórymi z tych wydarzeń należy uznać za pozytywne, zachowane w ustawie sankcje karne i cywilne mogą nadal utrudniać przyjęcie różnorodnych punktów widzenia przy analizie faktów historycznych związanych ze zbrodniami z przeszłości oraz zastosowanie różnorodnych narracji do ich opisywania. Sama obecność tych zapisów, nawet jeśli nie będą one stosowane, zniechęca do prowadzenia otwartej debaty historycznej, wzmacniając przy tym przekonanie, że istnieje tylko jeden słuszny sposób mówienia o historii. Przykładem tego może być niedawna skarga ze strony wojewódzkich urzędników państwowych w Lublinie dotycząca ustaleń historyka w odniesieniu do zbrodni na ukraińskiej ludności w marcu 1944 r., które to ustalenia uznano za znieważenie narodu polskiego. Innym przykładem jest publiczna kampania podważająca wiarygodność tego historyka. Działania takie mogą mieć szczególnie tragiczne konsekwencje dla instytucji kulturalnych, w tym muzeów, których misja polega właśnie na poruszaniu takich kwestii. Debata w sprawie nowelizacji mogła przyczynić się również do upowszechnienia mowy nienawiści, w szczególności o charakterze antysemickim, i wyrażania jej w sposób bardziej otwarty i publiczny, na co wskazują wyniki badań opinii publicznej.

Sprawozdawczynie jest też przekonana, na co uwagę zwrócił żydowski ekspert z Polski, iż społeczność międzynarodowa musi wzmocnić starania na rzecz uznania ogromu cierpienia Polaków różnych wyznań podczas II wojny światowej, które dobitnie ukazano w Muzeum Powstania Warszawskiego, nawet jeśli cierpienia poszczególnych grup wyznaniowych różniły się od siebie, co dotychczas nie spotkało się z odpowiednim zrozumieniem na szczeblu międzynarodowym.

W Polsce działa szereg instytucji i istnieje wiele miejsc pamięci, które starają się pokazać złożone wizje historii oraz mające miejsce w przeszłości okrucieństwa i przypadki łamania praw człowieka. Należy do nich niezwykle ważne Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku, Muzeum POLIN w Warszawie oraz Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu. Sprawozdawczynie ma nadzieję, że instytucje te będą mogły kontynuować swoją działalność bez przeszkód. Z przykrością zauważa jednak niestosowną krytykę ze strony polityków

dotyczącą treści przedstawianych przez te ważne instytucje i wzywa do pełnego poszanowania ich niezależności. Konstruktynve podejście do tych trudnych rozdziałów historii, umieszczanie ich w programach nauczania oraz przedstawianie w muzeach jest ważne dla rozwijania krytycznego myślenia i zrozumienia historii oraz kształtowania tolerancyjnego i niewykluczającego społeczeństwa.

Dyskryminacja, równość, integracja

Odpowiedzialność za przestrzeganie praw kulturalnych mniejszości w Polsce podzielono między kilka departamentów w różnych ministerstwach. Stanowi to pozytywny przykład włączania stosownych zadań w główny nurt działań administracji publicznej, co powinno zwiększać skuteczność zapobiegania dyskryminacji i zapewniania równego traktowania. Polska wprowadziła ramy prawne i mechanizmy umożliwiające skuteczne reagowanie na zgłaszane przypadki dyskryminacji, zapewnianie nauczania dzieciom należącym do mniejszości w ich języku ojczystym oraz nauczania na temat ich własnej kultury, jak i zagwarantowanie obecności mniejszości w mediach na sprawiedliwych zasadach. Z powyższego wynika możliwość wspierania tworzenia społeczeństwa integracyjnego, w którym wszyscy obywatele byłiby traktowani równo i mieliby równe szanse na uczestnictwo w życiu kulturalnym. Wydaje się jednakże, iż brakuje woli przestrzegania i wdrażania opisanych powyżej rozwiązań prawnych i instytucjonalnych.

Dyskryminacja strukturalna występuje nie tylko w sytuacjach, w których osoby zasługujące na równe traktowanie są traktowane odmiennie. Pojawia się ona również wtedy, gdy zapewnienie tego samego traktowania osobom znajdującym się w różnych sytuacjach prowadzi do ich dyskryminacji. To państwo odpowiada za dostosowanie prawa krajowego i lokalnego do wymagań międzynarodowych w zakresie równego traktowania i zapobiegania dyskryminacji. Obawy Specjalnej Sprawozdawczynie wzbudziło na przykład usunięcie etnofilologii kaszubskiej z Uniwersytetu Gdańskiego w związku z nieosiągnięciem progu 25 chętnych do podjęcia tych studiów. W tej sytuacji konieczne jest znalezienie rozwiązania zgodnego z Europejską kartą języków regionalnych i mniejszościowych podpisaną przez Polskę.

W dalszej części oświadczenia Sprawozdawczynie odnosi się do konkretnych problemów w zakresie równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji, z którymi borykają się poszczególne grupy, w tym kobiety, osoby LGBT oraz osoby niepełnosprawne.

Prawa kobiet

W Polsce kobiety są bardzo aktywne w dziedzinach kultury i edukacji, przy czym niektóre z nich piastują stanowiska dyrektorów narodowych instytucji kultury. Specjalną Sprawozdawczynię poinformowano, że poziom zatrudnienia kobiet w Polsce przekracza średnią w Unii Europejskiej. W Polsce prawa kobiet znajdują się w samym sercu działań na rzecz kultury równości, co jest zgodne z prawem międzynarodowym. Specjalną Sprawozdawczynię zaniepokoiła jednakże narracja religijna i kulturowa wykorzystywana do usprawiedliwiania dyskryminacji kobiet, przejawiająca się np. ukazywaniem kobiet głównie jako poświęcających się rodzinie matek. Pewni członkowie hierarchii Kościoła katolickiego wyrażają pogląd, że opowiadanie się za równością płci, czego wymagają międzynarodowe standardy praw człowieka, zagraża polskim wartościom kulturowym i religijnym oraz tożsamości narodowej.

Dyskurs fundamentalistyczny i antyaborcyjny w ramach debaty na temat nowelizacji ustawy antyaborcyjnej w Polsce pogłębił stereotypowe postrzeganie kobiet w kulturze. Sprawozdawczynie za pozytywną uznaje aktywność publiczną kobiet, w tym Czarne Marsze, aktywność organizacji katolickich popierających aborcję oraz kobiet wierzących i niewierzących, które wspierają walkę z powyższymi stereotypami. Ma to kluczowe znaczenie dla korzystania przez kobiety z praw kulturalnych bez dyskryminacji. Specjalna Sprawozdawczynie z przykrością dowiedziała się, że nauczycielki z Katowic, które opublikowały swoje zdjęcia w czarnych koszulkach na prywatnych profilach w serwisie Facebook, wyrażając w ten sposób wsparcie dla wspomnianych demonstracji, zostały poddane procedurze dyscyplinarnej i naciskom. Sprawozdawczynię cieszy jednakże informacja, że nauczycielki te nie zostały zwolnione.

Prawa seksualne i reprodukcyjne to kluczowe zagadnienia z dziedziny opieki zdrowotnej, które, na co wyraźnie wskazywali eksperci ONZ, mają również zasadnicze znaczenie dla zapewnienia kobietom możliwości równego korzystania z praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Specjalna Sprawozdawczynie z zadowoleniem przyjmuje decyzję rządu o poszanowaniu protestów kobiet i zdania szerokiej opinii publicznej oraz o zaprzestaniu na chwilę obecną wszelkich prób zmian obowiązującej ustawy. Sprawozdawczynie będzie z uwagą śledzić podejście do tego zagadnienia w przyszłości, ponieważ ma ono ogromne znaczenie dla zapewnienia opartego na zasadach równości uczestnictwa kobiet w życiu kulturalnym.

Oficjalne oświadczenie, z którego wynika, że Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Konwencja Sтамbulska) pozostaje w mocy, ale nie będzie przestrzegana, stanowi naruszenie prawa międzynarodowego i zaprzepaszczenie starań na rzecz tworzenia kultury równości i wolności kobiet od przemocy.

Rola obrońców praw człowieka w zapewnieniu praw kulturalnych jest kluczowa, a ich praca zasługuje na wsparcie. Specjalna Sprawozdawczynie jest bardzo wdzięczna za możliwość skorzystania z wycieczki szlakiem historii kobiet w Stoczni Gdańskiej poświęconej roli kobiet w ruchu na rzecz obrony praw człowieka w czasach reżimu komunistycznego, gdyż ten kluczowy aspekt wspomnianej historii wymaga szerszego przedstawienia.

Osoby LGBT

W polskim społeczeństwie rośnie akceptacja osób LGBT, czemu towarzyszy większa możliwość otwartego wyrażania tożsamości LGBT w kulturze, również poprzez rosnącą liczbę marszów i parad równości, które stanowią ważny przykład korzystania z zapewnionych na szczeblu międzynarodowym praw kulturalnych. Te zjawiska są bardzo pozytywne. Specjalna Sprawozdawczynie pochwała prawne uznanie potrzeby ochrony przed dyskryminacją, czego przykładem jest orzeczenie w sprawie II KK 333/17 dotyczącej odmowy wydrukowania plakatu organizacji LGBT. Niepokój Sprawozdawczynie nadal budzi jednakże brak szczególnej ochrony prawnej osób LGBT. Ta luka powinna zostać niezwłocznie usunięta.

Specjalna Sprawozdawczynie uznaje wykorzystywanie tęczyowej flagi z godłem Polski za przykład korzystania z praw kulturalnych w celu wyrażania własnej tożsamości i poglądów na rzecz integracji społecznej. Dlatego ubolewa ona, że działanie to spotkało się z krytyką, a według doniesień osoby niosące taką flagę były przesłuchiwane przez policję.

Wciąż miejsce mają akty nienawiści, w tym przypadki mowy nienawiści skierowane przeciwko osobom LGBT i organizowanym przez nie wydarzeniom kulturalnym. Niekiedy mową

nienawiści posługują się urzędnicy państwowi, co jest szczególnie niepokojące. W Polsce nie obowiązują przepisy bezpośrednio zakazujące stosowania homofobicznej mowy nienawiści bądź nakładające kary za przestępstwa motywowane homofobią. Wyraźnie homofobiczne sformułowania występują podobno w podręcznikach. Taka sytuacja jest niedopuszczalna.

Obawy Specjalnej Sprawozdawczynie wzbudziło stwierdzenie w rozmowie z nią przez wysoko postawionego urzędnika państwowego odpowiadającego za sprawy równości, że jego córka byłaby „zaniepokojona” widząc na ulicy marsz równości i zasugerowanie przez niego, że uczestnicy marszu mogą być nadzy.

Sprawozdawczynie wyraża nadzieję, że marsz równości zaplanowany na 13 października w Lublinie odbędzie się bez przeszkód, mimo że urzędnicy na szczeblu wojewódzkim i lokalnym opisali go w sposób obraźliwy i wzywali do jego zakazania.

Osoby niepełnosprawne

Specjalna Sprawozdawczynie z zadowoleniem stwierdziła, że w Polsce poważnie traktuje się dostępność dóbr kultury dla osób niepełnosprawnych. Zauważyła pomysłowe rozwiązania, w tym opisane alfabetem Braille'a dotykowe makiety zabytków dla osób niewidomych i niedowidzących na terenie Starego Miasta w Krakowie. Sprawozdawczynie pragnie jednakże przypomnieć zalecenie Komitetu Praw Osób Niepełnosprawnych, które wymaga opracowania ogólnej strategii celem pełnej integracji osób niepełnosprawnych, uznawanych za aktywny podmiot, a nie przedmiot takiej strategii. Aby to umożliwić, strategia musi zapewnić nieograniczony dostęp do życia kulturalnego i przestrzeni kultury dzięki odpowiedniemu finansowaniu, w pełni uwzględniać potrzeby kobiet niepełnosprawnych, a także umożliwiać osobom niepełnosprawnym prowadzenie działalności kulturalnej odpowiadającej ich potrzebom. W Polsce, pod przewodnictwem osób niepełnosprawnych rozwija się ruch na rzecz praw osób niepełnosprawnych, czego dowodem jest niedawny protest kobiet w budynku Sejmu, który Sprawozdawczynie uznaje za bardzo pozytywne wydarzenie. Specjalna Sprawozdawczynie pragnie zachęcić Rząd RP do zaproszenia Specjalnego Sprawozdawcy ds. praw osób niepełnosprawnych do złożenia wizyty w Polsce.

Mowa nienawiści/przestępstwa z nienawiści

Specjalna Sprawozdawczynie z ogromną przykrością dowiedziała się o niedawnej fali incydentów noszących znamiona motywowanych uprzedzeniami, jak również o upowszechnieniu i nasileniu mowy nienawiści, również w Internecie, skierowanej przeciwko członkom mniejszości i miejscom ważnym dla ich kultury. W niektórych przypadkach osoby piastujące stanowiska publiczne posługiwały się mową nienawiści nie ponosząc za to odpowiedzialności. Pewien psycholog zwrócił uwagę Specjalnej Sprawozdawczynie, że w wyniku tego członkowie mniejszości mogą rzadziej wychodzić z domu, a pewien działacz społeczny wyjaśnił, że członkowie mniejszości mogą bardziej obawiać się publicznie przyznawać do swojej tożsamości.

Do niepokojących wydarzeń zaliczyć należy incydent z października 2017 r., kiedy to Ośrodek Kultury Muzułmańskiej w Warszawie został obrzucony kamieniami, incydenty w synagodze w Gdańsku, oraz włamanie i akt wandalizmu dotyczące domu przedpogrzebowego na cmentarzu żydowskim w Kaliszu. Jak stwierdzono, śledztwa w sprawie wyżej wspomnianych incydentów są nadal w toku. Niepokój wzbudziło również podrzucenie pod drzwi Centrum Badań nad Zagładą Żydów anonimowego listu o treści antysemickiej,

w którym pracowników Centrum nazwano „głupimi parchami” i „czeredą kłamców”, historyk Barbarę Engelking nazwano „kłamliwą żydówką”, a historyka Jana Grabowskiego określono mianem „oszałego z nienawiści do Polski i Polaków”. Prokuratura odmówiła wszczęcia postępowania w tej sprawie. Wszystkie tego typu incydenty budzą niepokój z punktu widzenia praw człowieka, przy czym działania antysemickie są szczególnie niepokojące w kontekście historii Holocaustu.

Specjalna Sprawozdawczynie dowiedziała się od Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, że sprawcę ataku na ośrodek kultury muzułmańskiej ujęto dzięki nagraniu z monitoringu i że „śledztwo jest w toku”. Sprawozdawczynie docenia zapewnienie o gotowości udostępnienia jej informacji, gdy tylko będzie to możliwe i ma nadzieję, że osoby prowadzące Ośrodek również je otrzymają. Przedstawiciel Ministerstwa poinformował Sprawozdawczynię, że zdarzenie na cmentarzu w Kaliszu było „występkiem o charakterze chuligańskim”, a zatrzymani sprawcy to nieletni, którymi zajmie się sąd rodzinny. Specjalna Sprawozdawczynie będzie uważnie przyglądać się postępom w stosownym dochodzeniu.

Specjalną Sprawozdawczynię bardzo zaniepokoił fakt, że gdy na spotkaniu z wysokim urzędnikiem państwowym odpowiadającym za kwestie równości wspomniała o doniesieniach o „serii wydarzeń”, odpowiedział on, że jej stwierdzenie zabrzmiało jak obraza narodu. W każdym społeczeństwie kluczowe znaczenie ma otwarta debata o zgłaszanych przypadkach mowy nienawiści i aktach motywowanych uprzedzeniami, w tym aktach przemocy i ich oddziaływaniu na prawa człowieka, co pozwala na ich właściwe udokumentowanie, zapobieganie ich powtórzeniu, a także karanie winnych, gdy jest to stosowne i zgodne z normami międzynarodowymi. Chowanie głowy w piasek nie rozwiąże problemu. Co więcej, Specjalna Sprawozdawczynie wzywa władze do zbadania, dlaczego oficjalne dane statystyczne (na otrzymanie których na piśmie oczekuje) wskazują, że liczba takich incydentów spada, podczas gdy przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego i grup będących celem ataków zgłaszają wręcz przeciwną tendencję, a także wzywa do poświęcenia należytej uwagi usprawnieniu procedury zgłaszania takich incydentów. Sprawozdawczynie pragnie zwrócić uwagę, że Rzecznik Praw Obywatelskich wskazuje, że zgłaszane jest jedynie około 5% przestępstw nienawiści. Niezależnie od dokładnej rzeczywistej liczby incydentów, brak poważnego traktowania obaw obywateli i odpowiedniego na nie reagowania może prowadzić jedynie do spadku zaufania społecznego wobec właściwych organów władzy i instytucji oraz dalej ograniczać liczbę zgłaszanych incydentów.

Specjalna Sprawozdawczynie odwiedziła Nową Synagogę w Gdańsku. W święto Jom Kipur w dniu 19 września przez jej szybę wrzucono duży fragment płyty chodnikowej, który prawie uderzył kobiety i dzieci. Sprawozdawczynie pochwała szybką i pełną wrażliwości reakcję na ten incydent ze strony Prezydenta Gdańska oraz niektórych lokalnych przywódców religijnych stanowiącą wzór reakcji społeczności lokalnej, a także reakcję administracji centralnej, która nastąpiła po dwóch dniach. Sprawozdawczynie rozumie, że śledztwo w sprawie tego incydentu jest w toku, że sprawca został aresztowany, oraz że, jak podaje Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, „podejrzanemu przedstawiono zarzuty”. Nie dowiedziała się jednakże, jaki jest charakter tych zarzutów. Sprawozdawczynie ponownie wzywa do jak najszybszego przekazania informacji o ustaleniach ze śledztwa przywódcom synagogi i członkom skupionej wokół niej społeczności, jak również do pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności zgodnie z obowiązującym prawem w celu zapobiegania powtórzenia się takich incydentów, zdecydowanego potępienia takich działań i potraktowania wspomnianych wydarzeń z należytą powagą. Konieczne jest również opracowanie przez Rząd RP

skutecznych sposobów reagowania na akty nienawiści, gdyż obecnie takie sposoby nie istnieją. Specjalna Sprawozdawczyna z zadowoleniem stwierdza, że społeczeństwo obywatelskie silnie zaangażowało się w walkę z mową nienawiści i przestępstwami nienawiści, nie powinno ono zastępować jednak stanowczej polityki rządu wdrożonej na zasadach opisanych przez Specjalnego Sprawozdawcę ds. wolności wypowiedzi (A/67/357), czego wymaga międzynarodowe prawo w zakresie praw człowieka.

Spółeczeństwo obywatelskie

Specjalna Sprawozdawczyna napotkała na pozytywne i negatywne sygnały dotyczące społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, które jest żywe, zróżnicowane i aktywne, i którego działalność pełni ważną rolę w zapewnieniu korzystania z praw kulturalnych. Z jednej strony, wiele różnych organizacji regularnie organizuje demonstracje, przy czym, jak poinformowano Specjalną Sprawozdawczynię, ochrona policyjna uczestników bywa dobra, również podczas marszów równości, gdy uczestnicy niekiedy czuli się bezpiecznie. Z drugiej strony, pojawiają się szokujące doniesienia o przypadkach, w których policja nie potrafiła ochronić pokojowo protestujących osób przed brutalnymi atakami, doniesienia o brutalności samej policji, jak również o niepodejmowaniu właściwych kroków prawnych przez prokuraturę w takich przypadkach. Wśród niepokojących incydentów wymienić należy naruszające godność osobistą przeszukania kobiet protestujących w obronie przyrody, które aresztowano podczas prób powstrzymania wycinki Puszczy Białowieskiej wpisanej na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Sprawozdawczyna docenia działalność organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz partnerstw publiczno-prywatnych tworzących przestrzeń dla twórczości i debaty artystycznej, takich jak Willa Decjusza.

To państwo odpowiada za zagwarantowanie poszanowania różnorodnych punktów widzenia, wizji życia i wartości oraz zapewnienie realnych możliwości swobodnego korzystania z praw człowieka i pełnego uczestnictwa w życiu kulturalnym przez osoby podzielające odmienne poglądy i reprezentujących różne style życia. Praw człowieka nie można ograniczać tylko dlatego, że jakaś grupa nie podziela danych poglądów.

Zakończenie

Ostateczne sprawozdanie zawierać będzie uwagi o mediach i systemie oświaty przedstawione z punktu widzenia praw kulturalnych, których z uwagi na brak miejsca nie zamieszczono w niniejszym dokumencie.

Specjalna Sprawozdawczyna pragnie podziękować władzom RP za udzielone jej zaproszenie. Cieszy ją perspektywa kontynuowania dialogu z władzami w zakresie sporządzenia ostatecznego sprawozdania dla Rady Praw Człowieka ONZ, w szczególności w odniesieniu do sposobów pełnego wdrożenia jej zaleceń w okresie niezwykle ważnym dla życia kulturalnego w Polsce.